

Федірчик І. Я.,

аспірант кафедри германського, загального і порівняльного мовознавства
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

КОНОТАТИВНО МАРКОВАНІ ІМЕННИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОСІБ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Анотація. В статті проаналізовано конотативно марковані іменники на позначення осіб у сучасній німецькій мові. На прикладі іменника на позначення особи Mann «чоловік» показано, як відтворені конотативні компоненти та різні оцінні елементи значення. Також подано класифікацію деяких сфер вживання, в котрих найяскравіше представлена конотація маркованих позначень осіб сучасної німецької мови.

Ключові слова: конотація, денотативне значення, марковані іменники на позначення осіб, сема, семема.

Постановка проблеми. Конотативність у мові відіграє важливу роль для передачі емоційності, образності, експресивності та оцінності. Проблематика конотативності є предметом постійного наукового пошуку. Теоретичні дослідження таких вчених, як В.І. Шаховський, А.В. Філіпов, Й.А. Стернін, В.І. Говердовський, Г.В. Колшанський, В.З. Панфілов, Л.Г. Барлас, В.М. Телія, Д.Н. Шмельов, присвячені різноманітним аспектам конотативності у «вузькому» та «широкому» змістах. У вузькому розумінні конотація – це компонент значення мовної одиниці, що виступає у вторинній для неї функції найменування, який доповнює при вживанні в мовленні її об'єктивне значення асоціативно-образним уявленням позначуваної реалії на основі усвідомлення внутрішньої форми найменування, тобто ознак, співвідносних з буквальним змістом тропа чи фігури мовлення, які мотивували переосмислення виразу [2, с. 236]. У широкому розумінні конотацією є будь-який компонент, який доповнює предметно-поняттєвий (чи денотативний), а також граматичний зміст мовної одиниці і надає їй експресивної функції на основі відомостей, співвідносних з емпіричним, культурно-історичним, світоглядним або морально-естетичним знанням носіїв мови, з емоційним чи ціннісним ставленням мовців до зображуваного [2, с. 236].

Виклад основного матеріалу дослідження. Деякі дослідники розуміють під конотацією зміст, для котрого денотативна система служить вираженням, а сам зміст визначається в результаті виокремлення із тексту денотата. Конотативна система – це система, план вираження якої і є знаковою системою. За Р. Бартом, конотація проявляється всередині експресивного, стилістичного та емоційно-експресивного забарвлення об'єкта денотації та зміста слова [3, с. 58].

Російська дослідниця В.М. Телія відзначає, що конотативне значення довгий час залишалось на периферії мовознавчих досліджень через необов'язковість цього компонента для значення лексичних одиниць, оскільки не всі слова містять конотацію [12, с. 7]. Проте проблема раціонального й емоційного, чуттєвого і свідомого, суб'єктивного та об'єктивного залишається надзвичайно важливою та актуальною на даному етапі розвитку мовознавства. Тому актуальність нашого дослідження полягає в систематизації та узагальненні теоретичних поглядів дослідників на проблему конотативності та функціонування

конотативно маркованих іменників на позначення осіб в сучасній німецькій мові. Конотативний компонент розглядається як додатковий, факультативний елемент лексичного значення слова.

Об'єктом дослідження є конотативно марковані іменники на позначення осіб сучасної німецької мови, *предметом* – принципи їх семантичної класифікації на основі виділених емоційно-маркованих сем. **Матеріалом** дослідження є вибірка іменників на позначення осіб у сучасній німецькій мові, отриманих з тлумачного словника Дуден [16], словників синонімів та антонімів сучасної німецької мови [15] та словника неологізмів за редакцією У. Квастофа [17].

Н.М. Наєр вважає, що перше визначення конотації запропоновано Л. Сьльмслевим та В. Шмідтом. Дослідниця однією з перших вводить поняття конотатора. Мовні величини, на котрі посилається конотація, і називаються конотаторами. Ними можуть бути як лексичні, так і граматичні (морфологічні та синтаксичні) форми, структура тексту та пропуски в тексті. Якщо взяти до прикладу вислів: «*Der Lehrer, Herr X, erklärt den Stoff sehr klar*», лексема *Herr* вжита і звучить в даному випадку нейтрально. Можна навіть припустити, що в цьому прикладі іменник на позначення особи «вчитель» має конотацію «поваги, визнання». Якщо ж взяти до прикладу інше речення: «*Die Herren in Pentagon haben sich verrechnet*», то в даному випадку в нас позначення особи *Herr* «чоловік» вже несе в собі негативну конотацію, яка передає критичний настрій «ненависті, обурення, зневаги» [8, с. 59–60]. Аналогічно Л.Г. Барлас зазначає, що конотативність – це теж інформативність, тому точнішим буде розмежування на власне (чи основну) інформативність і конотативну (чи додаткову) інформативність [7, с. 67].

Соціокультурний компонент в поняття конотації було введено в мовознавство Л. Блумфілдом, котрий виокремив семантичні конотації, які не відносяться безпосередньо до сфери знання, та конотації, що мають емоційну основу. В першій групі Л. Блумфілд виділяє певний рівень мовлення, зумовлений соціальними, регіональними та культурними факторами. До цієї ж групи він відносить конотації, котрі з'являються в запозичених словах. Наявність екстралінгвістичних факторів в понятті конотації призвело до того, що деякі лінгвісти вирішили віднести конотацію не до області вивчення лінгвістики, а в сферу прагматики та семіотики [4, с. 156–164].

Якщо брати до уваги макрокомпонети, то до ядра відносять денотативний макрокомпонент, а конотативний і емпіричний зараховують до периферії. Денотативний макрокомпонент – це основний компонент лексичного значення слова, він передає властивості та ознаки предмета номінації. Іноді конотативні семи можуть бути дуже яскравими та передавати емоційність й оцінність, а також деякі стилістичні чи інші функціональні семи [6, с. 92]. Конотативні семи містять в собі образно-асоціативні,

емоційні або оцінні ознаки денотата. Зазвичай це не окрема ознака, а комплекс ознак, які важко вичленити. Представники широкого розуміння поняття конотації включають сюди емоційні, експресивні, оцінні та стилістичні семи значення [10, с. 21–22].

В.І. Шаховський, роботи якого пов'язані з аналізом емотивності у мовній семантиці, стверджує, що «конотацією є лише емотивність слова, а всі інші, традиційно віднесені до конотації компоненти: експресивний, оцінний і функціонально-стилістичний, є не конотативними» [13, с. 27]. На протипагу цьому А.В. Філіпов відносить до конотації лише емоційно-стильовий семантичний зміст мовної одиниці, вважаючи, що оцінність у слові є елементом винятково денотативним, невіддільним від поняття, а експресивності слово набуває лише в мовленні. Хоча таке звуження поняття конотації є, на наш погляд, неправомірним, оскільки оцінка може бути і елементом конотації, і водночас елементом денотації. Конотація, так само як і денотація, може бути системною та оказіональною [11, с. 57].

На нашу думку, найбільш конструктивним, підходом до конотативності є концепція І. Арнольд. Авторка розглядає конотацію як частину системного значення знака, відношення мовця до предмета мовлення, об'єкта мовлення, а також до інших учасників мовної ситуації. Як і інший будь-який компонент значення знака, конотація може бути мовленнєвою та оказіональною, проте її сутність не обмежується певною ситуацією. Авторка поділяє інформацію на два види: інформація, яка не пов'язана з актом комунікації, та інформація, пов'язана з учасниками та актом комунікації [1, с. 107]. Можливими складовими лексичного значення слова в мовленні є: а) понятійний зміст, який зазвичай називають предметно-логічним значенням; б) конотація, куди входить емоційний, експресивний та стилістичний компонент значення і куди необхідно зарахувати оцінний компонент, хоча він тісніше за інші компоненти пов'язаний з предметно-логічним значенням [1, с. 108].

У роботі ми дотримуємося такого визначення: конотація – це сукупність емоційно-оцінних елементів, що супроводжують значення в реальному мовленнєвому акті, а також значеннєве нашарування психологічного та історико-культурного походження. Конотація протиставляється денотації як предметно-логічному компоненту значення, хоч таке протиставлення не завжди є послідовним і чітким [5, с. 5]. Так, на прикладі іменника на позначення особи *Mann* «чоловік» можна показати, як відтворені конотативні компоненти та різні оцінні елементи значення:

загальноновживані: *Mann, Privatmann, Ehemann, Hausmann, Vertrauensmann, Ersatzmann, Ehrenmann* та ін.;

а) розмовні: *Gemüsemann, Milchmann, Eismann, Gasmann, Zeitungsmann, Supermann, Muskelmann, Buhmann*;

б) розмовні зневажливі: *Hampelmann*;

3. зневажливо: *Lebemann*; грубо зневажливо: *Doofmann*;

4. лайливі слова: *Blödmann, Weihnachtsmann* (einfältiger Mensch).

Класифікація сем як складників семіми здійснюється за різними ознаками: за відношенням до системи мови – узуальні й оказіональні, системні й особистісні, диз'юнктивні й інваріантні; за розпізнавальною силою – інтегральні й диференційні; за ступенем яскравості – яскраві й слабкі; за характером виявлення – імпліцитні й імпліцитні; за характером конкретного змісту – постійні й можливі; за відношенням до акту мовлення – актуалізовані й неактуалізовані [9, с. 94]. Зіставлення тлумачення слів, репрезентованих у досліджуваних нами словниках,

дає підстави для виокремлення конотативно забарвлених іменників на позначення осіб у сучасній німецькій мові. Нижче наводимо класифікацію іменників на позначення осіб із конотативним забарвленням зневажливості до людини, котра має інтелект:

[Angeberei]		<i>Poser, Proll, Klugscheißer</i>
[verbales Verhalten]		<i>Blubber, Laberbacke/-sack, Schwalli</i>
[Passivität]		<i>Gaffer, Rumsteher</i>
[Verhalten zu Frauen]		<i>Anmacher, Aufreißer, Macho</i>
[Anbiederung]		<i>Schleimi, Arschkriecher, Modekriecher</i>
[Abhängigkeit]		<i>Klammer</i>
[Unbeliebtheit]		<i>Langweiler, Unsympather, Nerver</i>
[Spaßmacherei]		<i>Spaßmacher, Faxenmacher, Spaßvogel</i>
[Unkonventionalität]		<i>Flippi, Chaot, Freak</i>
[Lebensstil]		<i>Druffi, Abfahrer, Kapputnick</i>
[Erfolg]	[neg.]	<i>Loser, Panne, Niete;</i>
[pos.]		<i>Ruler, Winner</i>
[Leistung]	[neg.]	<i>Laschi, Schlawfi, Schlüffi, Hänger,</i>
<i>Schnarchnase</i>		
[pos]		<i>Powerfrau, Tier, Macher</i>
[Radikalität]	[neg.]	<i>Softi, Wimp, Weichei, Verklemmi,</i>
<i>Weichwurst</i>		
	[pos.]	<i>Hardgesotten, Hardcore, Brutalo</i>
[Intellekt]		<i>Eierkopf, Nerd, Hirni</i>
[Dummheit-Naivität]		<i>Blödi, Blödmann, Allesfresser,</i>
<i>Knallkopf, Trottel</i>		
[Psychische Verfassung]		<i>Depri, Schizzo, Psycho</i>

За П. Брауном, стилістично марковані іменники на позначення осіб утворюють найбільшу групу серед всіх іменників [14, с. 27]. Можна виокремити деякі сфери вживання, в яких найяскравіше представлена конотація маркованих іменників:

а) непрофесійна діяльність: *Kaffeetante, Kampfhahn, Kilometerfresser, Mitesser, Morgenmuffel, Nachtschwärmer, Topfgucker*;

б) професійна діяльність: *Himmelsgucker* (жартівливе позначення професії *Astronom*), *Holz wurm* (жартівливе найменування для *Tischler*), *Klingelfee* (жартівливе *Telefonistin*), *Pillendreher* (жартівливе *Apotheker*), *Wetterprophet* (жартівливе *Meteorologe*), *Süßwassermatrose* (жартівливе *Binnenschiffer*);

в) сімейні відносини: *Erbonkel, Erzeuger, Gatterich, alte Herrschaften, Junior, Strohwitwe*;

г) характер людини: *Frechdachs, Brüller, Gerneklug, Grobian, Angsthasse, Phlegmatikus, Pessimist, Schlauberger*;

д) зовнішність людини: *Blondine, Dickbauch, Dicke, Koloß, Lulatsch, Mondgesicht, Walküre, Liliputaner*;

е) вік людини: *Mittelalter, Oldtimer, Oldie, älteres Semester*.

На рівні семантичного аспекту конотація – це різноманітні асоціації, пов'язані в сприйнятті мовців з тим або іншим позначуваним предметом, які можуть об'єктивуватися в переносних значеннях слова, фразеологічних одиницях та порівняннях на його основі тощо. Так, наприклад, іменники на позначення особи *Quacksalber, DoktorOnkel* та *HalbgottinWeiß* мають однаково денотативне значення і позначають професію лікаря, проте вони відрізняються один від одного власне конотативними, емотивними та оцінними властивостями. Іменник *Quacksalber* «*Arzt oder Ärztin, der mit obskuren Mitteln und Methoden Krankheiten zu heilen versucht*» [16] містить у собі конотативне забарвлення шарлатанства, лексема *DoktorOnkel* передає сімейну емоційність, а позначення особи *HalbgottinWeiß* наділене певною оцінністю в плані прирівнення лікаря до Бога.

Слова та словосполучення, насамперед іменники на позначення осіб, є найважливішими елементами для висловів із негативною конотативною характеристикою. Німецький дослідник П. Браун вказує на надзвичайну здатність німецької мови до критики [15, с. 28]. Виходячи з цього твердження, можемо назвати низку ознак та властивостей позначень осіб, які будуть конотативно маркованими та емотивно вираженими:

ледачий: *Faulpelz, Faulenzer, Faultier, Pflastertreter*;
повільний: *Schlafmütze, Trödler, Trödel Fritz, Trödeliese*;
нудний: *Langweiler, Nöler, Stockfisch*;
слабкий: *Schwächling, Weichling, Hampelmann*;
боязкий: *Feigling, Duckmäuser, Jammerlappen, Waschlappen*;
несамостійний: *Herdenmensch, Masse, Trabant, Nachbeter*;
безталанний: *Lackel, Töpel, Umstandskrämer, Trampeltier*;
недосвідчений: *Milchgesicht, Gans, Gimpel*;
неосвідчений: *Primitivling, Plebs, Kleinrentner*;
педантичний: *Pedant, Beckmesser, Schreiberseele*;
підлабузницький: *Schleicher, Heimlichtuer, Schnüffler, Aufpasser*;

міщанський: *Provinzler, Spießler, Biedermann*;
опортуністський: *Opportunist, Kriecher, Günstling*;
скупий: *Geizhals, Geizkragen, Knauser, Raffke*;
заповзятий: *Ehrgeizling, Streber, Postenjäger*;
зздри́сний: *Neider, Neidhammel*;
зазнавацький: *Piefke, Fatzke, Pute*;
немилосердний: *Rabenvater, Rabenmutter, Rabeneltern*;
нечепурний: *Drecksau, Schwein, Schlampe, Trulla*;

Висновки. Сучасна німецька мова надзвичайно насичена конотативно маркованими іменниками на позначення осіб. Схильність до конотативності, на думку дослідників, є результатом критики, яка закодована в німецькій мові. Якщо значення є засобом відображення предметів і явищ навколишньої дійсності, то конотацію можна визначити як притаманне слову додаткове значення, котре базується на постійних асоціативних зв'язках, спричинених його предметним значенням. Саме воно реалізує категорію оцінки в іменниках на позначення осіб, оскільки оцінка як елемент семантичної структури лексичних одиниць вносить той додатковий зміст, що надає значенню експресивного забарвлення.

Література:

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка (сти-листика декодирования) / И.В. Арнольд. – М. : Просвещение, 1990. – 300 с.
2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли ; 3-е изд. – М. : Едиториал УРСС, 2000. – 416 с.
3. Барт Р. Основы семиологии / Р. Барт // Структурализм: «за и против» : сб. статей. – М. : Пути эволюции, 1975. – С. 158–159.
4. Блумфилд Л. Язык / Л. Блумфилд ; пер. с англ. Е.С. Кубряковой и В.П. Мурат ; изд. 2-е, стереотип. – М. : Прогресс, 2002. – С. 156–164.
5. Говердовский В.И. Феномен коннотации на денотативном уровне / В.И. Говердовский // Языковая практика и теория языка. – М. : МГУ, 1974. – Вып. 1. – С. 139–147.

6. Кійко С.В. Німецько-українська міжмовна омонімія : монографія / С.В. Кійко. – Чернівці : Родовід, 2014. – 434 с.
7. Кропотова Л.В. Многоаспектность лексической коннотации / Л.В. Кропотова. – Самара : Вятский государственный гуманитарный университет, 2009. – С. 776–772.
8. Наер Н.М. Стилистика немецкого языка : учеб. пособ. для ин. и фак. ин. яз. / Н.М. Наер ; под общей редакцией Л.Д. Нефедовой ; автор вступ. ст. Н.М. Наер. – М. : Высшая школа, 2006. – С. 59–60.
9. Стернин И.А. Проблемы анализа структуры значения слова / И.А. Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1979. – 156 с.
10. Телия В.М. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В.Н. Телия. – М. : Наука, 1986. – 144 с.
11. Телия В.Н. Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурный аспекты / В.Н. Телия. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 288 с.
12. Филиппов А.В. К проблеме лексической коннотации / А.В. Филиппов // Вопросы языкознания. – 1978. – № 1. – С. 57–64.
13. Шаховский В.И. Лингвистическая теория эмоций / В.И. Шаховский. – М. : Гнозис, 2008. – 416 с.
14. Braun P. Personenbezeichnungen: der Mensch in der deutschen Sprache / P. Braun. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1997. – 157 S.
15. Bulitta E. Wörterbuch der Synonyme und Antonyme / E. Bulitta, H. Bulitta. – Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 2003. – 968 S.
16. DUW – Duden. Deutsches Universalwörterbuch. – 7., überarbeitete und erweiterte Auflage. – Mannheim/Zürich: Dudenverlag, 2011. – 2112 S.
17. Quasthoff U. Deutsches Neologismenwörterbuch. Neue Wörter und Wortbedeutungen in der Gegenwartssprache / Uwe Quasthoff. – Berlin: de Gruyter, 2011. – 690 S.

Федирчик И. Я. Конотативно маркированные существительные на обозначение лиц в современном немецком языке

Аннотация. В статье проанализированы существительные на обозначение лиц в современном немецком языке. На примере существительного на обозначение лица Mann «мужчина» показано, как воспроизведены коннотативные компоненты и другие оцениваемые элементы значения. Также представлена классификация некоторых сфер употребления, для которых наиболее характерны конотативно маркированные обозначения лиц в современном немецком языке.

Ключевые слова: коннотация, денотативные значения, маркированные существительные на обозначение лиц, сема, семема.

Fedirchik I. The connotative marked nouns denoting people in the modern German language

Summary. The article dwells on the connotative marked nouns denoting people in the modern German language. The connotative meaning and various elements set value are interpreted on the basis of the example Mann “man”. The article focuses on the classification of the areas of their usage, in which the most connotative marked nouns denoting people in the modern German language are represented.

Key words: connotation, denotative meaning, marked nouns denoting people, sem, semem.